

به نام خدا

مطالعه تطبیقی صیانت از قانون اساسی در حقوق ایران و کشورهای اروپایی

مؤلف :

محمود حمیدی

انتشارات ارسطو

(سازمان چاپ و نشر ایران - ۱۴۰۴)

نسخه الکترونیکی این اثر در سایت سازمان چاپ و نشر ایران و اپلیکیشن کتاب رسان موجود می باشد

Chaponashr.ir

chaponashr.ir

iran-journals.com

سرشناسه: حمیدی، محمود، ۱۳۷۰
عنوان و نام پدیدآور: مطالعه تطبیقی صیانت از قانون اساسی در حقوق ایران و کشورهای اروپایی / مولف: محمود حمیدی
مشخصات نشر: انتشارات ارسطو (سازمان چاپ و نشر ایران)، ۱۴۰۴.
مشخصات ظاهری: ۱۹۲ ص.
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۱۲۹-۱۶۸-۷
وضعیت فهرست نویسی: فیفا
یادداشت: کتابنامه.
موضوع: مطالعه تطبیقی صیانت از قانون اساسی در حقوق ایران و کشورهای اروپایی
رده بندی کنگره: TP ۹۸۳
رده بندی دیویی: ۶۶۸/۵۵
شماره کتابشناسی ملی: ۸۳۷۶۱۹
اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیفا

نام کتاب: مطالعه تطبیقی صیانت از قانون اساسی در حقوق ایران و کشورهای اروپایی

مولف: محمود حمیدی

ناشر: انتشارات ارسطو (سازمان چاپ و نشر ایران)

صفحه آرای، تنظیم و طرح جلد: الهام غفاری

تیراژ: ۱۰۰۰ جلد

نوبت چاپ: اول - ۱۴۰۴

چاپ: زبرجد

قیمت: ۳۲۵۰۰۰ تومان

فروش نسخه الکترونیکی - کتاب رسان:

<https://chaponashr.ir/ketabresan>

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۱۲۹-۱۶۸-۷

تلفن مرکز پخش: ۰۹۱۲۰۲۳۹۲۵۵

www.chaponashr.ir

تقدیم به

امامی که فلسفه وجودیِ «قانون» و «نظم» را در طلوع خود به کمال می‌رساند، امام مهدی (عج) در این رساله از «الگوهای صیانت» و «نهادهای ناظر» سخن رفته است، اما نگارنده بر این باور است که تمام این سازوکارهای بشری، جرعه‌ای از کویرِ تشنه‌ای است که تنها با ظهور تو سیراب خواهد شد.

یا مهدی (عج)

فهرست

مقدمه	۹
فصل اول: کلیات و مفاهیم	۱۳
مبحث اول: مفهوم الگوی اروپایی صیانت از قانون اساسی	۱۳
گفتار اول: مشخصه الگوی اروپایی صیانت از قانون اساسی	۱۷
بند اول: مفهوم صیانت از قانون اساسی	۱۸
بند دوم: تاریخچه صیانت از قانون اساسی	۲۶
گفتار دوم: الگوهای صیانت از قانون اساسی	۳۳
بند اول: الگوی اروپایی صیانت از قانون اساسی (نظارت سیاسی، قضائی)	۳۵
بند دوم: الگوی آمریکایی صیانت از قانون اساسی (نظارت قضائی)	۴۳
فصل دوم: صیانت از قانون اساسی در کشورهای اروپایی	۴۷
مبحث اول: مراجع صیانت از قانون اساسی در فرانسه و انگلستان	۴۷
گفتار اول: تاریخچه و مراجع صیانت از قانون اساسی در کشور فرانسه	۴۸
بند اول: شیوه‌های نظارت قبل از ۱۹۵۸	۵۰
بند دوم: شیوه‌های نظارت پس از ۱۹۵۸ (شورای قانون اساسی)	۵۵
گفتار دوم: تاریخچه و مراجع صیانت از قانون اساسی در کشورهای تابع کامن‌لا	۸۹
بند اول: آیین دادرسی و نظارت بر قانون اساسی	۹۵
بند دوم: موارد اصلی اعمال نظارت	۹۹
گفتار سوم: صیانت از قانون اساسی در سایر کشورهای اروپایی	۱۰۱
مبحث دوم: مقایسه تطبیقی اوصاف صیانت از قانون اساسی ایران و کشورهای اروپایی ..	۱۰۸

گفتار اول: نظارت متمرکز	۱۱۰
بند اول: ماهیت نظام متمرکز	۱۱۱
بند دوم: مزایای نظارت متمرکز	۱۱۴
بند سوم: ارزیابی نظارت غیرمتمرکز	۱۱۸
گفتار دوم: نظارت پسینی و پیشینی	۱۱۹
بند اول: ماهیت نظارت پسینی	۱۱۹
بند دوم: ماهیت نظارت پیشینی	۱۲۱
گفتار سوم: امکان نظارت انتزاعی و عینی	۱۲۴
فصل سوم: وظایف شورای نگهبان در صیانت از قانون اساسی در ایران	۱۲۷
مبحث اول: جایگاه شورای نگهبان در صیانت از قانون اساسی	۱۲۷
گفتار اول: فلسفه وجود شورای نگهبان	۱۲۸
بند اول: قانون اساسی و ضرورت صیانت از آن	۱۲۸
بند دوم: نهادهای مشابه شورای نگهبان در کشورهای اروپایی	۱۲۹
بند سوم: شورای نگهبان و صیانت از قانون اساسی	۱۳۱
گفتار دوم: اهم وظایف شورای نگهبان در ارتباط با قوه مقننه	۱۳۳
بند اول: نظارت شرعی و قانونی بر مصوبات مجلس شورای اسلامی	۱۳۳
گفتار سوم: رویکرد شورای نگهبان بر اساس احکام اولیه یا ثانویه	۱۳۹
بند اول: نظارت بر قوانین و مقررات سابق	۱۴۰
بند دوم: نظارت بر قوانین آزمایشی	۱۴۲
بند سوم: نظارت بر مصوبات دولت	۱۴۲
گفتار چهارم: تفسیر قانون اساسی	۱۴۳
بند اول: مبانی و روش‌های تفسیر	۱۴۵

بند دوم: اصول حاکم بر تفسیر	۱۴۷
بند سوم: رویکرد شورای نگهبان در تفسیر قانون اساسی	۱۴۷
مبحث دوم: تطبیق وظایف شورای نگهبان با نهادهای مشابه در کشورهای اروپایی	۱۴۹
گفتار اول: تمرکز نظارت	۱۵۲
گفتار دوم: سیاسی بودن نظارت شورای نگهبان	۱۵۷
گفتار سوم: زمان نظارت	۱۶۱
گفتار چهارم: نوع نظارت	۱۶۵
گفتار پنجم: آثار تصمیمات شورای نگهبان	۱۶۹
نتیجه گیری	۱۷۴
منابع و مآخذ	۱۷۹
منابع فارسی	۱۷۹
منابع لاتین	۱۸۷

مقدمه

در کشورهای مختلف، با توجه به ساختارهای حقوقی خاص هر کشور، شیوه‌های گوناگونی برای صیانت از قانون اساسی در نظر گرفته شده است که معمولاً سه شیوه رایج‌تر است: در شیوه اول، این تکلیف از طریق قوه قضائیه صورت می‌گیرد و در شیوه دوم، این امر به یک هیات سیاسی مستقل از قوای سه‌گانه واگذار می‌شود و در شیوه سوم، این وظیفه به قوه مقننه محول می‌شود.

۱. کنترل قوه قضائیه بر قانون اساسی

بر اساس این شیوه، قوه قضائیه وظیفه صیانت از قانون اساسی را بر عهده می‌گیرد. این روش در کشورهای مختلف، خود به دو گونه قابل تقسیم است: در روش اول، این تکلیف به تمامی دادگاه‌ها واگذار می‌شود و بر اساس روش دوم، فقط یک نهاد ویژه قضایی (معمولاً دیوان عالی آن کشور) دارای چنین صلاحیتی است.

۲. کنترل از طریق تمامی دادگاه‌ها

در این روش، همه قضاات دادگاه‌ها اختیار تشخیص عدم مطابقت قانون عادی با قانون اساسی را دارا هستند، ولی بر اساس این اختیار، قضاات مجازند که تنها در قضیه مطرح شده و به تقاضای

یکی از طرفین دعوی از اجرای قانون عادی که مخالف با قانون اساسی است خودداری نمایند و طبعاً اعتبار رای صادرشده در این فرض، محدود به همان دعوی است و اعتبار نوعی و کلی ندارد. این نوع از "تجدیدنظر قضایی"، در کشور آمریکا مورد پذیرش قرار گرفته است. این اختیار، نخستین بار توسط "مارشال"، رئیس دیوان عالی آمریکا، برای دیوان کشور مقرر گردید و سپس به دیگر دادگاه‌ها نیز سرایت یافت. در حال حاضر، قاضی آمریکایی در اثر قدرت کنترل قانون اساسی، دارای اقتدار زیادی است؛ به گونه‌ای که بسیاری از حقوقدانان، از حکومت قضات در آمریکا سخن گفته‌اند. از این رو اعمال اختیار صیانت از قانون اساسی توسط دادگاه‌های آمریکا، در حقوق اساسی این کشور، از اهمیت بسیاری برخوردار است و این اختیار قضات، در فرهنگ سیاسی آمریکا نیز به شدت مورد حمایت قرار می‌گیرد.

چنین اختیاری در قانون اساسی آمریکا تصریح نشده است و همان‌گونه که اشاره شد، صرفاً بر اساس حکم یک پرونده قضایی در سال ۱۸۰۳ توسط مارشال، به وجود آمده است؛ با این استدلال که قانون اساسی کشور از نظر سلسله مراتب بالاترین قانون است و قوه قضائیه هم پاسدار و نگهبان قانون اساسی است. بنابراین، تشخیص انطباق قانون عادی با قانون اساسی، به عهده دیوان عالی به عنوان عالی‌ترین مقام قضایی است؛ ولی به مرور زمان به صورت رویه‌ای معمول در تمامی دادگاه‌ها تبدیل شد، البته در خصوص قوانین ایالتی، دادگاه فدرال در صورتی مغایرت، آن‌ها را با

قانون اساسی اعلام می‌نماید که دادگاه‌های آن ایالت، تفسیر خود را از قانون عادی مربوط، ارائه کنند.

اختیار تجدیدنظر قضایی نه تنها شامل نظارت قاضی بر مصوبات قوه‌مقننه می‌شود، نظارت قاضی بر تصمیمات قوه‌مجریه را نیز در بر می‌گیرد؛ یعنی در صورتی که قاضی، تصمیمات قوه‌مجریه را مخالف با قانون اساسی تشخیص داد، می‌تواند تصمیمات قوه‌مجریه را نیز در پرونده مورد نظر نقض نماید. این شیوه از نظارت قضایی بر قانون اساسی، علاوه بر آمریکا، در حقوق اساسی بسیاری از کشورهای دموکراتیک از جمله اتریش، استرالیا، کانادا، نروژ، ژاپن، جمهوری ایرلند، سوئد، دانمارک، آرژانتین، بولیوی، برزیل، کلمبیا، مکزیک و ونزوئلا، به رسمیت شناخته شده است.

فصل اول

کلیات و مفاهیم

مبحث اول: مفهوم الگوی اروپایی صیانت از قانون اساسی

صیانت از قانون اساسی^۱ به مجموعه نهادها و ساز و کارهایی اطلاق می‌شود که به وسیله آنها بدون هیچ گونه محدودیتی برتری قانون اساسی بر همه قوانین و قواعد فرودین دیگر تضمین می‌گردد. اهمیت چنین نهادی برای تضمین کارکرد صحیح یک جامعه دموکراتیک در حقوق به طور عام و در حقوق عمومی به طور خاص بر هیچ کس پوشیده نیست؛ علاوه بر این امروزه این نهاد حقوقی، نقشی اساسی در تحول حقوق و پیشرفت آن به جلو ایفا می‌نماید در بسیاری از جوامع رویه قضائی برآمده از دادگاه‌های قانون اساسی انعکاسی صحیح از واقعیات تحول یافته جامعه می‌باشند و در بسیاری موارد این رویه‌ها به عنوان نیروی محرکه مجالس قانون‌گذاری برای

^۱ "constitutionnelle Justice"

تبعیت از این تحولات به حساب می‌آیند در حقوق اساسی تا کنون دو مدل عمده صیانت از "قانون اساسی" شناخته شده است. مدل آمریکایی با سپردن این نقش به دادگاه‌های عادی از مدل اروپایی که برای ایفای این وظیفه نهادهای مخصوصی را ایجاد نموده است متمایز می‌گردد.^۱

در واقع صیانت از قانون اساسی محصول نظام‌های حقوقی دوران معاصر نیست، بلکه مقوله‌ای است که به جنبش قانون اساسی و تکامل آن طی دوره‌های مختلف و به طور ویژه در قاره‌ی اروپا مربوط و ابتکار تشکیل مرجعی برای کنترل و نظارت قوانین عادی ابتدا توسط سی‌سیس^۲ سیاست مدار معروف دوره انقلاب فرانسه مطرح شد، صیانت از قانون اساسی، موفق‌ترین و بهترین ابزاری است که دانش حقوق اساسی، برای حفظ حاکمیت قانون یافته است، هرچند که در حقوق اساسی بین طرفداران و مخالفان اصل صیانت از قانون اساسی اختلاف نظر وجود دارد، اما اکثریت قاطع به وجود چنین صیانتی اعتقاد دارند.^۳

^۱ جلالی، محمد. صیانت از قانون اساسی در حقوق ایران و آمریکا، مجله تحقیقات حقوقی، دوره ۱۵، ۱۳۹۸، ص ۲

^۲ سی‌سیس، سیاست‌مدار فرانسوی در دوران انقلاب کبیر فرانسه و دوره مشهور به دوره ترور "وحشت" است. او جوان‌ترین عضو کنوانسیون "مجمع ملی فرانسه در دوران انقلاب کبیر" بود، عضو مونتانیاردها و از طرفداران اعدام لوئی شانزدهم آخرین پادشاه دودمان بوریون، گفته می‌شود سخنان وی در کنوانسیون در رأی مجمع به اعدام لوئی شانزدهم نقش مؤثری داشته

است. همان، ص ۳

^۳ همان، ص ۵

قوانین اساسی از نظر تنظیم صیانت از قانون اساسی با هم متفاوتند. دلیل این اختلاف، نوع نظارتی است که قوانین اساسی کشورها بر آن بنا شده است، از این رو دو نوع نظام نظارت وجود دارد، یکی نظام نظارت سیاسی و دیگری نظام نظارت قضائی بر قانون اساسی لذا امروزه نظارت و کنترل قوانین عادی در کشورها به دو صورت انجام می‌گیرد:^۱

۱. کنترل به وسیله‌ی نهاد قضائی (روش آمریکایی)

۲. کنترل به وسیله‌ی یک دادگاه ویژه که تلفیقی از کنترل قضائی و کنترل سیاسی است (روش اروپایی)

الگوی آمریکایی صیانت از قانون اساسی، همان گونه که از نامش هویداست، در ایالات متحده آمریکا شکل گرفت و سپس به عنوان الگوی مطلوب، توسط کشورهای دیگر پذیرفته شد. هانس کلسن، مبدع الگوی اروپایی صیانت از قانون اساسی (مدل اتریشی)، کنترل قضائی (دستوری) را براساس ایده‌ی سلسله مراتب هنجارها و برتری قانون اساسی پایه‌ریزی کرد. در مقابل "حقوق

^۱ مختاری، مهدی. صیانت از قانون اساسی در نظام حقوقی، ایران پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق عمومی دانشکده‌ی حقوق و علوم سیاسی دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۸، ص ۱۵